

DR. NÁNÁSI MIKLÓS

főiskolai docens, Szeged

A világnézeti nevelés alapelvei

Lehet még valami érdemlegeset és újat mondani e tárgyról? Az első pillanatra aligha. De ha rágondolunk, hogy utóbbi éveinkben az emberi értékrend egész skálája új értelmezést nyert, a fogalmak, nézetek, elméletek folyamatosan megtisztulnak a rájuk kövült téves képzetektől, akkor nemcsak lehet, hanem szükséges is hasonló tendenciával e tárgyról szólni. Legújabban egy egész sor jelentős elméleti mű cselekedte ezt azzal a szándékkal, hogy a világnézeti nevelés intellektuális elemeit tisztázza, pedagógiaileg megalapozza, fogalmi világában rendet teremtsen, segítse az elvi tisztánlátást, az azonos közgondolkodást, az egy-nyelven-szólást, az ezekre épülő egységes nevelői tevékenységet és annak óhajtott sikerét.

Ez a cikk anélkül, hogy minden áron újat akarna vagy tudna mondani, inkább arra az érdemleges feladatra vállalkozik, hogy e művek termékenyítő hatását elmélyítse. Jó szolgálatot vél teljesíteni, ha gondolatrendszerük szövetéből kibontja azokat a szálakat, amelyekből a világnézeti nevelés alapelveit szövi újra, tömören megfogalmazva bennük a világnézeti nevelés lényeges sajátosságait, törvényszerűségeit tükröző elveket, tételeket, hogy általános irányító szempontul szolgáljanak a nevelői gyakorlat számára.

Nem erőszakolt vagy régen tudott dolgokat ismétlő eljárás ez? Hiszen ismerjük a didaktika és az erkölcsi nevelés alapelveit. A kétféle területet e tekintetben csak a szavak permutációja különíti el, a lényeg mindkettőn belül majdnem azonos. A világnézet kialakulásának megvannak a maga sajátosan didaktikai és etikai, az oktatási és az erkölcsi nevelés eredményéből összetevődő elemei, amelyek kapcsolódnak egymással. Miért kell most kiszakítani ebből az összefüggésből a világnézeti nevelést, és miért kell számára külön alapelveket kreálni? Jól tudjuk, hogy az erkölcsi és világnézeti nevelés szinte azonos. A világnézet meghatározza az erkölcsi tudatosságot, a magatartást és cselekvésmódot, az erkölcs pedig a világnézet tudatformája. De ahogy a nevelés folyamatának összefüggérendszerét is megbontjuk a tudományos analízis, az elvi tisztánlátás kedvéért, nem erőszakolt és nem felesleges, ha az alábbiakban a leglényegesebb alapelveket sajátosan a világnézeti nevelés szemszögéből próbáljuk áttekinteni és összefogni. Szintén az e téren különösen indokolt elvi tisztánlátás, tudatos gyakorlati eljárás és az ezeket nyomon követő jobb eredmények érdekében.

1. A VILÁGNÉZET ÉS A VILÁGNÉZETI NEVELÉS LÉNYEGÉNEK HELYES ÉRTELMEZÉSE. A világnézet a világra vonatkozó lényeges és általános nézetek rendszere, a világ egészére, az objektív valóságra (természet és társadalom) vonatkozó állásfoglalásunk tükröződése. (Világnézetről szólva, természetesen mindenkor a szo-

cializmus világnézetére: a dialektikus és történelmi materializmusra, a tudományos, a materialista világnézetre gondolunk.)

A világnézet kialakulásában szerepet játszanak: a társadalom élete, a társadalom uralkodó világnézete, a környezet, a szubjektív, pszichikai tényezők és főként azoknak az ismereteknek rendszeres elsajátítása, amelyek a különböző szaktudományokban (illetve ezek sűrített kivonatában: az iskolai tantárgyakban) vannak adva s amelyek együttvéve hiteles képet nyújtanak a valóságról.

A világnézet azonban nem csupán elméleti viszony a valósághoz, nemcsak ismeret, hanem egyszersmind meggyőződés szilárdult eszmerendszer, életszemlélet, állásfoglalás is, amelyben az intellektuális elemeken kívül jelentős szerepet játszanak az érzelmi, akarati folyamatok. A világnézet fogalma nem szűkíthető le egyoldalúan ideológiai-politikai kérdésre. A világnézet a sokoldalú személyiség legfőbb vonása, az egész embert jelenti, azt a maximumot, amit az ember a világban jelent, ami értelmet ad életének, áthatva érzelmeit, erkölcsi világát, esztétikai élményeit is.

A világnézet lényegének helyes értelmezése kulcsot ad kezünkbe a világnézet nevelés lényegének helyes értelmezését illetően is. Minthogy a világnézet nemcsak racionális tételrendszer, ismeret, tudás, a világnézet nevelés kérdését sem szabad leszűkíteniünk a puszta intellektuális ismeretanyag csupán intellektuális átszarmaztatásának, sem valami csupán „szocialista specifikum” kialakításának vagy kizárólag ideológiai-politikai tendencia érvényesítésének kérdésére. Bár e mozzanatoknak is kétségtelenül jelentős a szerepük, de kizárólagosságuk feltétlenül torzuláshoz vezet. A világnézet nevelésnek az egész emberre kell irányulnia, a teljes személyiségre gyakorolt szükséges összhatást kell kifejtenie.

Egyik szerzőnk a világnézet nevelés lényegét a következőkben foglalja össze: „a tanulók életkörülményeit, aktív tudati tevékenységét és cselekvését úgy szervezzük meg, hogy igaz ismereteket szerezzenek, ismereteik rendszerbe rendeződjenek, nézeteiké, nézetek rendszerévé, majd meggyőződéssé fejlődjenek. Meggyőződéseik meggyőződések rendszerévé: dialektikus materialista világnézetté integrálódnak. Materialista nézeteiknek, meggyőződésüknek formálásával kiküszöböljük helytelen, idealista, vallásos hiedelmeiket; gondoskodunk gondolkodásuknak, értelmi képességeiknek fejlődéséről, hogy eljussanak a dialektikus gondolkodás szintjére; elősegítjük, hogy a nézeteiket és meggyőződéseiket mély érzelmek tegyék személyiségük szerves részévé, tevékenységük, magatartásuk alapvető meghatározójává.” (Horváth Lajos tanulmánya: 20. o.)

2. A VILÁGNÉZETI NEVELÉS KOMPLEX FOLYAMAT, átfogja az oktató-nevelő tevékenység egészét és annak minden részletét. Hatékonná akkor válik, ha e tekintetben minden területről egyenletesen áramlik a hatás a tanulóra. Tehát nem egy-egy tanítási óra járulékos-mozzanata, hanem a nevelés egész folyamata mindenütt és mindenkor átható központi tendencia. A nevelési folyamat világnézet iránultságának lényeges mozzanatait a következőkben emelhetjük ki:

Az értelmi nevelés biztosítja a világra vonatkozó, tudományosan igazolt, objektív ismeretek rendszerének elsajátítását és az értelmi képességek (érzékelés, észlelés, megfigyelés, figyelem, emlékezet, képzelet, logikus gondolkodás) kiformalását. Világnézetünknek ez a fundamentuma.

Az erkölcsi nevelés világnézet jelentőségére elegendőképpen utal az erkölcs és világnézet összefüggése, amelyben az utóbbi az alapvetően döntő. A világnézet hat az erkölcsre, az erkölcs a világnézetre. Minden világnézethez meghatározott erkölcs tar-

tozik. A dialektikus materializmus világnézetének megfelelő erkölcsi rendszer a kommunista erkölcs. A kommunista erkölcsi nevelés tartalmi feladatainak (az erkölcsi tudatosság kialakítása, erkölcsi érzelmek nevelése, a jellem akaratí tulajdonságainak fejlesztése, a kollektívizmusra, szocialista hazafiságra, proletár nemzetköziségre, szocialista fegyelemre, munkára nevelés) megvalósításával egyben a materialista világnézet megalapozását, kialakítását szolgáljuk. Különösen nagy jelentősége van az érzelmi ráhatásnak, az érzelmi nevelésnek, mert a tanulóban ébresztett helyes érzelmek szilárdítják ismereteiket, érelik az objektív valóság, az igazság belátását, megszilárdítják nézeteiket, edzik akarataikat és elősegítik, hogy meggyőződéseik tettekké váljanak.

A világhoz kapcsolódó szubjektív viszonyunk fejeződik ki esztétikai szemléletünkben. A világnézet ezért kapcsolatban van az esztétikai állásfoglalással is. A művészi megismerés a valóság fogalmilag nehezen megközelíthető részleteiről ad érzékelést, mely érzelmektől festett képet, amely maradandó nyomot hagy és támogatja a később jelentkező értelmi belátást, meggyőződést és cselekvést.

A testi nevelés nyomán kifejlő erő, edzettség, ügyesség, egészség kedvet és akaratot ad az élethez, ez pedig kedvező feltétel a valóság, az élet iránti egészséges viszony, az optimizmus, a helyes társadalmi kapcsolatok létesítése számára. A fenti nevelés formái pedig kedvezően hatnak a kommunista erkölcs és jellem vonásainak, magatartás- és cselekvésformáinak kialakítására, amelyek viszont előnyösen befolyásolják a világnézetet.

A politechnikai nevelés biztosítja a társadalom, elsősorban a munkásosztály pozitív hatásának érvényesülését, az aktív közösségi munka gyakorlatában formálja a tanulókat kommunista erkölcsre, közösségi magatartásra; az iskola termelési irányultsága, az oktatás és a termelőmunka kapcsolata mélyíti politikai szemléletüket, elősegíti a munka társadalmi-politikai jelentőségének belátását, fejleszti képességeiket, technikai látásmódjukat; az ismeretekkel alátámasztott tudatos munka az anyagi világ törvényszerűségeinek materialista szemléletéhez, a tudomány tételeinek belátásához viszi közel őket.

A világnézet nevelésnek és a nevelés többi feladatainak szerves egységéből következik, hogy a világnézet formálását csak az oktató-nevelőmunka egészének eredményes megoldásával szolgálhatjuk.

3. A komplex jellegből következik, hogy a MATERIALISTA VILÁGNÉZETRE NEVELÉS NEM EGY VAGY NÉHÁNY TÁRGY, HANEM MINDEN TÁRGY OKTATÁSÁNAK A FELADATA. A világ egészére vonatkozó megállapításokhoz egyetlen szaktudomány, tehát egyetlen tantárgy sem juthat el önmagában, azoknak csupán alapját, kiindulópontját adja. A maga sajátos eszközeivel minden tárgynak megvannak az ezzel összefüggő feladatai. Nincsenek tehát úgynevezett „világnézet tárgyak”, mert a mi világnézetünk a valóság egészét tükrözi, illetőleg tantárgyakra bontva a valóság más-más oldalát mutatja meg. A gyermek világnézete nem az egyes tantárgyak által teljesített feladatok gépies összegeződésekképpen alapozódik meg, hanem azáltal, hogy az egyes tárgyak hatásai a gyermek tudatában összefonódnak és így tükrözik számára a világ összképét, a valóságra vonatkozó nézeteinek összességét.

Minden tárgyban, minden tanítási órában benne van latens formában a világnézet nevelési lehetősége. Nem kívülről visszük bele „ráaggató módszerrel”, erőszakosan, hanem gondos tervezéssel és körültekintő felkészüléssel kibontjuk és érvényesítjük azt.

4. A világnézet nevelés hatékonyságát csakis tervszerűséggel biztosíthatjuk, amely kizárja a rutinra építő ösztönösség minden megnyilvánulását.

A tervezés során már a tanmenet készítésekor megállapítjuk, hogy az egyes tantervi egységek, témák milyen világnézeti vonatkozások megvilágítására, központi nevelési probléma megoldására adnak alkalmat. Sohasem egy-egy órának elszigetelt szemléletében, hanem a témát feldolgozó órák összefüggő rendszerében határozzuk meg a világnézeti nevelésnek az adott anyagtól függő, konkrét feladatait, és azután „bontjuk le” azokat az egyes órákra. Ily módon a nevelési feladat szerves kapcsolatban lesz mind az adott anyaggal, mind az oktatás egészével, és így a téma nevelési feladatainak megoldását szolgálja az egység minden egyes órája.

A felkészülés során kell meghatároznunk az óra konkrét világnézeti nevelési feladatát, azokat a tényeket és a belőlük levonandó általánosításokat, amelyekkel terszerűen előbbrevisszük a téma világnézetformáló feladatainak megoldását.

Gondolnunk kell többek között az órán alkalmazandó módszerek nevelőhatására, a kérdések célszerű tartalmának és a kérdezés formáinak megtervezésére. Ezzel irányítjuk a figyelmet a világnézet kialakításában alapvető fontosságú problémák felé. A kérdezés egyaránt fontos a lényeg, az oksági, ténybeli kapcsolatok felismerése, az anyag világnézeti is aktív feldolgozása, a probléma megoldásában való érdekelttség, a pozitív érzelmi viszony kialakítása tekintetében.

A tanítási óra rendje, szervezete is komoly tartalom kifejezői lehetnek (a közösségi tevékenység támogatása, helyes szokások kialakítása, munkakultúra formálása stb.).

5. A GYERMEK ÉLETKORI FEJLETTSÉGÉHEZ, SZELLEMI TELJESÍTŐKÉPSSÉGÉHEZ VALÓ ALKALMAZKODÁS elve megköveteli, hogy csak az ő fejlettségi szintjének megfelelően lehet világnézetét megalapozni, világnézeti következtetéseket levonni. Értelmi képességeiket meghaladó feladatok elé nem állíthatjuk növendékeinket. Meg kell állapítani egyes eseteket, amelyek a gyermek számára felfoghatók és világosan, szemléletesen konkretizálják a természet és társadalom tényeit és jelenségeit. Ezt a követelményt természetesen fejlődésében kell tekintenünk. Feladatunk, hogy egyre magasabb szintre emeljük őket, ezért a velük szemben támasztott követelmények állandóan fokozódnak. (Nevelési tervjavaslat!)

6. A TUDOMÁNYOSSÁG elve szerint a tanulók materialista világnézetének tudományos ismeretekből kell következnie. A tudományosság általános iskolai tekintetben nem tudományos rendszerek, elvont elméleti tételsorok tanítását jelenti, hanem azt, hogy a valóságot tudományos megalapozottsággal, tudományosan igazolt módon úgy ismertetjük, ahogyan mindenkor magától adódik, minden áltudományos nézettől, babonától, vallásos előítéllettől mentesen. Az ismeretek tudományos jellegét minden fokon a tények, jelenségek bemutatása, vizsgálata, mélyreható elemzése és általánosításai jelentik. Csakis ebben a folyamatban — a lényeg megragadásával, a természet és társadalom jelenségei reális kapcsolatainak, okozati összefüggéseinek és kölcsönhatásainak feltárásával, stb. — ismerhető meg a valóság meggyőzően.

7. AZ AKTIVITÁS elve nemcsak azt jelenti, hogy a tanulókat tevékenységre, gyakorlati cselekvésekre véghezvitelére serkentjük, hanem azt is, hogy az ismeretszerzés folyamatában s a megismert dolgokkal szembeni állásfoglalásukban is aktivizáljuk őket. Tevékenység a megismerés is, a gondolkodás aktív munkája, amelynek során a gyermekek nem a kész formulák passzív átvivői, hanem ők maguk is tevékeny résztvevők. A nevelő segítségével végzik mindazokat a gondolkodási műveleteket, amelyek folyamatos alkalmazása révén a dialektikus gondolkodás módszere sajátjukká válik. Ez pedig mindenkor segíti őket a negatív jellegű hatások (idealista nézetek, tudománytalan hiedelmek, babonák, vallásos elképzelések stb.) felszámolásában.

8. A SZEMLÉLETESSÉG ELVE közvetlenül a dialektikus-materialista ismeretelmélet álláspontjából ered és az oktatási folyamat lehető teljes konkrétságát jelenti. (Világosan megkülönböztetendő a szemléltetéstől [bemutatástól], mint módszertől!) A konkrét érzéki tapasztalat a megismerés forrása. A valóság megismerésének, a tárgyak és tulajdonságaik megfigyelésének alapján logikus gondolkodással fedezzük fel a kapcsolatokat és viszonyokat, amelyek a közvetlen megfigyelés számára nem hozzáférhetők. Világnézeti jelentősége: nagyban biztosítja azt, hogy a tanulók által megismert fogalmak megfeleljenek a valóságnak. Sokban ettől függ (különösen alsó fokon), hogy számos fontos képzet és elemi fogalom miként alakul ki a környező világ jelenségeiről. De később, az elvont gondolkodásra való átmenet idején elősegíti a jelenségek lényegébe való behatolást, az összefüggések megértését, a szerzett ismeretek hitelesítését a gyakorlatban.

9. A dialektikus-materialista világnézet nem holt ismeretanyag, hanem hatékony, forradalmi világnézet. Annyit ér, amennyit a gyakorlatban, a további ismeretszerzésben felhasználunk belőle. Tényekre, a gyakorlatra épül és a gyakorlat számára ad eligazítást. AZ ELMÉLET ÉS GYAKORLAT KAPCSOLATA nem más, mint a tanulók kapcsolata az élettel, a valósággal. Az egyes tárgyak ismereteinek elsajátítási foka szerint egyre világosabban megértik, hogy a tudomány a termelés és a technika elméleti alapja és megtanít tájékozódni a társadalmi-politikai élet jelenségeiben is. A gyakorlati tevékenység alkalmait azért biztosítjuk, hogy tanulóink szerzett ismereteiket a legkülönbözőbb helyzetekben a meggyőződés erejével világnézeti síkon is felhasználják és alkalmazzák.

10. A TUDATOSSÁG ELVE az ismert követelményeken (a célok tudata, a tudatos erőfifjejtés) túl megköveteli, hogy ismerjük a világnézeti nevelés gyakorlatának hibáit és tudatosan kerüljük azokat. A leggyakoribb hibák elkövetői: a világnézeti nevelést leszűkítik valamilyen részfeladat megoldására (vagy a politikai nevelésre, vagy a vallásos hiedelmek elleni küzdelemre gondolnak elsősorban); elszakítják a nevelés többi ágától; kizárólag oktatás útján, értelmi ráhatással, tanítási órákon akarják megvalósítani „indirekt” módon: a tantervi anyag önmagában kifejti világnézeti hatását, ezért eltekintenek a személyes meggyőződéstől, elhanyagolják az érzelmek nevelését; a gyermek fejlettségét meghaladó szinten próbálnak a világnézetnek tudományos megalapozást adni vagy lemondanak erről a feladatról, mert még nem tartják képesnek a tanulót a világnézeti állásfoglalás teljesértékű tudományos igazolására és befogadására; az oktatás folyamatának dialektikus mozzanatait nem ismerik eléggé és nem szolgálják kellőképpen; a tervszerű, céltudatos tevékenység helyett a spontaneitásra és rutinra építenek; a világnézeti tételeket megalapozatlanul deklarálják; „ráadásul”, vulgáris módon valamiféle világnézeti tanulást biggyesztenek a közölt ismeretanyaghoz; óvakodnak a világnézeti konzekvenciák bátor és meggyőződésses levonásától, stb.

11. A világra vonatkozó nézetek alakításában a tanítási órának központi szerepe van, de tisztán kell látni az órán kívüli tényezők elsőrendű szerepét is (a közösségi élet megszervezése, szakkörök, iskolai ünnepélyek és megemlékezések, az úttörő-élet, könyv, film, színház, hangverseny, rádió, televízió, a szülői ház, a társadalom élete és a társadalmi tevékenység). Ezeket a tényezőket tudatosan, tervszerűen és a tanítási órán folyó nevelőmunkával szerves egységben kell megszervezni, hogy a hatások egységesítést biztosítsuk.

12. Legfontosabb alapelvként elsőnek kellett volna említeni, de a hangsúly kedvéért itt emeljük ki a pedagógus világnézeti meggyőződését, a pedagógusok belső, világnézeti koncentrációját. Mert nevelni a nevelőnek kell, azt helyette senki és semmi nem végzi el. És a szocializmus világnézetére csak meggyőződésesen szocialista világnézetű pedagógus nevelhet, aki tudatosítja hivatásának a társadalom egész életével és problémáival való kapcsolatát, nevelési ténykedését ennek alapján irányítja, a jövőendő társadalmáért folyó küzdelemhez a maga erejével, munkájával is hozzájárul, felelősséggel, meggyőződéssel vállalva és hirdetve hivatásának világnézeti konzekvenciáit.

Részletes tanulmányozásra és alkalmazásra ajánljuk e cikk alapjául szolgáló következő értékes műveket:

1. FALUDI SZILÁRD: Időszzerű tantervelméleti kérdések. Tanulmányok a neveléstudomány köréből c. kötetben. Akadémiai Kiadó 1959.
2. ZOLTAI DÉNES: A világnézeti nevelés és vallásos világnézet I. Tankönyvkiadó. 1961.
3. HORVÁTH LAJOS: A világnézeti nevelés időszzerű kérdései. Tankönyvkiadó 1961.
4. A 6—10 éves gyermek világnézeti neveléséről. (Segédkönyv az ált. iskolák I—IV. osztályainak tanítóinak számára.) Tankönyvkiadó 1962.
5. Az ált. iskola tartalmi továbbfejlesztésének vitaanyaga (II. kötet). Tankönyvkiadó.

MAJZIK SÁNDOR
gyakorló iskolai tanító, Szeged

SZILI ANTALNÉ
intézeti tanár, Szeged

Mese tanítása az általános iskola I. osztályában

A Tanterv és Utasítás előírja, hogy nevelőértékű mesét tárgyaljunk az első osztályban. A tanév első hónapjaiban a beszélgetés keretében mesét tárgyalni különösen időszzerű, mert ezzel a gyermekek számára megkönnyítjük az óvoda és az iskola átmeneti időszakát. A mese szórakoztató jellege mellett mégis inkább keret a nevelési cél érdekében. Olyan meséket kell tehát keresnünk, amelyek ennek a célnak megfelelnek.

A Nevelési Tervjavaslat II. kategóriája „világnézeti-erkölcsi” vonatkozású követelményeket ír elő. A világnézeti nevelés területén az első pontban a következő követelmény áll: „Tudja (a gyermek), hogy nincsenek varázslók, manók, ördögök, tündérek, angyalok, ezek csak a mesében szerepelnek.” Ez a követelmény a valóság és a valótlanítás feltárásával lényegében a létező világ megismertetését jelöli meg feladatként.

A Tervjavaslat II. b. területe már kezdő fokon a munkára nevelést, a munka-erkölcs kialakítását is célozza.

A mesék általában alkalmasak „világnézeti-erkölcsi” nevelésre. Hangsúlyozni kell azonban, hogy egy tanítási óra keretében — jelenleg a mese feldolgozásával — a világnézeti nevelés még távolról sincs megoldva. Minden tantárgy keretében összefüggően kell a létező, tehát a valóságos világot ismertetni, hogy a gyermekek tudása lassankint a tudományosan is igazolt ismeretek láncolata legyen. Ez fogja óráról órára, osztályról osztályra haladva megértetni a tanulókkal a környező világ valóságát és távortartani őket a misztikus fogalmak elfogadásától.